

2016-06-30

Justitiedepartementet

Remissvar *Olika vägar till föräldraskap* (SOU 2016:11)

Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas, transpersoners och queeras rättigheter (RFSL) har beretts tillfälle att yttra sig över betänkandet *Olika vägar till föräldraskap* (SOU 2016:11). RFSL lämnar härmed följande synpunkter.

Generella uttalanden/sammanfattning

RFSL uppskattar utredningens omfattande arbete kring ett flertal viktiga familjepolitiska frågor som ännu återstår att lösa innan alla familjer får tillgång till samma juridiska trygghet och familjer kan bildas på det sätt som de inblandade parterna önskar. Det är tydligt att ett stort arbete har lagts ner och som framgår av bilaga 2 har bland annat flera olika alternativa förslag utretts, åtminstone delvis, när det gäller regleringen av surrogat-mödraskapsöverenskommelser i Sverige. Utredningen redogör också för ett mycket stort antal argument för och emot de olika förslagen.

RFSL beklagar däremot att flera av utredarens förslag präglas av ett cis- och heteronormativt synsätt, och en bristande hbtq-kompetens, som begränsat de framlagda förslagen på ett olyckligt sätt. Vid ett mycket stort antal tillfällen fastslår utredningen bland annat tvärsäkert vad som är ”främmande i det svenska samhället” utan att redogöra för grunden för detta påstående. Ytterst leder begränsningarna till att ytterligare utredningar kommer att krävas på några av de områden som utredningen berör. På andra områden borde utredningens underlag vara tillräckligt för att kunna föreslå lagändringar som inte helt följer utredningens förslag. I det fortsatta arbetet med lagändringar och direktiv till kommande utredningar förutsätter RFSL att såväl ett barn- som jämställdhetsperspektiv finns med.

RFSL beklagar också särskilt utredningens bristande barnperspektiv. Det kan aldrig vara förenligt med en princip om barns bästa att ge barn bristande rättsligt skydd. Detta måste gälla oavsett hur barnen tillkommit och oavsett vad lagstiftaren har för synpunkter på föräldrarnas agerande i den processen. Barn har rätt till sina föräldrar.

Ur ett barnperspektiv ser RFSL också med särskild oro på utredningens förslag om en informationskampanj som ska syfta till att få människor att avstå från att bli föräldrar med

hjälp av surrogatmödraskapsöverenskommelser i andra länder. Risken för att sådana informationskampanjer kommer att öka stigmatiseringen av barn som tillkommit på detta sätt är överhängande. En ansvarsfull politik kan inte bortse från effekterna som åtgärder får för en grupp människor som redan lever i Sverige och vars antal kommer att bli fler oavsett vad svenska lagstiftare beslutar.

RFSL vill också särskilt betona att utredningens förslag om att begränsa möjligheterna till samtidig donation av ägg och spermier är mycket olyckligt. Detta förslag gör en tydlig skillnad på olika blivande föräldrapar, genom att bland annat begränsa transmäns möjligheter att donera könsceller till sina partners, på ett sätt som inte gäller för cismän. Förslaget gör också tydlig skillnad på olika par vad gäller förståelse för önskemål om att få ett barn som har en genetisk koppling till föräldern. För en cisman som lever med en ciskvinna finns avancerade behandlingsformer tillgängliga för att uppnå detta, trots att föräldraskap ju kan uppnås betydligt enklare genom till exempel insemination av partnern med donerade spermier. Varför detta ska tillhandhållas, medan möjligheterna för en ciskvinna, eller en transman, att donera ett ägg till sin partner inte ska tillåtas är mycket oklart.

RFSL kommenterar nedan några av de framlagda förslagen var och ett för sig. Utredningen innehåller också flera förslag som rör till exempel detaljer och ordval i lagstiftningen. RFSL samtycker till de förslag som inte kommenteras särskilt nedan.

I den fortsatta hanteringen av de behandlade frågorna önskar RFSL att dessa separeras från varandra, så att inte alla utredningens delar får vänta på att den komplexa och omdebatterade frågan om reglering av surrogatmödraskapsöverenskommelser har fått en politisk lösning.

Behandlingar med enbart donerade könsceller (utredningens kapitel 12)

- RFSL tillstyrker utredningens förslag att tillåta samtidig donation av ägg och spermier. RFSL välkomnar att utredningen betonar att donation av såväl redan befruktade ägg, som donation av ägg och spermier var för sig, ska vara en möjlighet.

- RFSL avstyrker utredningens förslag att inte tillåta donationer inom par där båda har ägg, om inte medicinska skäl finns. RFSL anser att människors önskemål om hur familjebildningen ska gå till ska respekteras och att lagstiftaren inte ska göra skillnad på blivande föräldrar baserat på deras kön, sexuella läggning eller könsidentitet.

Utredningen föreslår att kravet på genetisk koppling i 7 kapitlet 3 paragrafen i Lagen om genetisk integritet ska tas bort. Utredningen föreslår också, till skillnad från vad Statens medicinsk-etiska råd, SMER, föreslog i sin utredning *Assisterad befruktning – etiska aspekter* (2013:1) att donation av såväl redan befruktade ägg, som samtidigt donation av ägg och spermier bör tillåtas. RFSL välkomnar dessa förslag.

Olyckligt nog föreslår sedan utredningen en begränsning som enligt RFSL:s uppfattning är normativ och saknar såväl tillräckliga motiv som kunskap om hbtq-personers familjebildning

(s 322f). Utredningen vill inte tillåta donationer inom par som består av personer som båda har ägg. Utredningen nämner endast kvinnliga samkönade par, men samma situation finns också för par som består av till exempel en ciskvinna och en transman. Utredningen skriver bland annat att en behandling med enbart donerade könsceller bör förutsätta att personen som ska bära barnet inte kan bli gravid på något annat sätt och därmed, enligt utredningens synsätt, är medicinskt motiverad. Utredningen motiverar begränsningen bland annat med att det i nuläget inte genomförs några befruktningar utanför kroppen om den mottagande personen skulle kunna bli gravid genom en insemination. Att detta inte stämmer vet alla som är insatta i hur landstingens regelverk påverkar val av behandlingsform för par där båda har ägg och livmoder som vill maximera sina chanser att bli gravida. Utredningen tror alltså att de behandlingsalternativ som står mot varandra, när det gäller dessa par, i huvudsak kommer att vara donation av ett redan befruktat ägg (partners) och en insemination, medan scenariot i verkligheten ofta torde vara donation respektive att genomföra en helt ny provrörsbefruktningssomgång med den bärande partens egna ägg.

Att utredningen känt till RFSL:s argument, men aktivt valt att inte ta hänsyn till dessa, är tydligt, eftersom texten hänvisar till vad RFSL framfört vid till exempel en hearing. Tyvärr har utredningen missat att ta till sig RFSL:s samtliga argument och berör till exempel inte situationen alls för transmän som sparat ägg, men som av könsidentitetsskäl inte vill genomgå en graviditet. Det finns även en rad olika skäl till att ett kvinnligt samkönat par kan önska att den ena kvinnan bär ett barn från den andra kvinnans ägg, förutom de rent praktiska som nämndes ovan att det redan finns ett befruktat ägg i frysen från en tidigare provrörsbefruktningssomgång. I vissa fall vill den ena partnern bli genetisk förälder men vill inte vara gravid, samtidigt som partnern är villig att bära barnet. För vissa par finns också en önskan om att båda ska ha en biologisk koppling till barnet, den ena genom graviditeten och den andra genom genetik. Att ha sådana önskemål inför familjebildningen menar utredningen inte ska tillåtas när det gäller par som inte består av en cisman och en ciskvinna.

Explicit skriver utredningen att personer inte ”på egen hand fritt ska kunna välja vilken behandling de ska genomgå och vilka könsceller eller befruktade ägg som ska användas vid den samt på så sätt kunna få precis det barn som de önskar.” En sådan valmöjlighet finns inte för olikkönade par eller ensamstående kvinnor, menar utredningen, och därför ska ”den nuvarande ordningen” gälla också för andra par. Endast om den som ska bära barnet saknar egna fungerande ägg ska donation av partners ägg vara tillåtet. Här uppstår många frågor, som till exempel vid vilket tillfälle under behandlingarna som någons ägg bedöms vara fungerande eller ej. Efter hur många inseminationer? Eller krävs också provrörsbefruktning utan resultat för att kunna få genomgå en behandling med partners redan befruktade ägg? Gränsdragningarna torde bli mycket svåra att göra.

Givetvis är det så att assisterad befruktning ska genomföras inom lagens ramar. Lagen bör dock utformas så att den på olika vis möter människors behov och önskemål, så långt detta är etiskt rimligt och praktiskt genomförbart. Om hbtq-perspektivet ska beaktas fullt ut krävs också till exempel en respekt för transmäns situation och för kvinnliga samkönade pars önskemål. Utredaren framför att det sociala föräldraskapet är viktigare än det genetiska och biologiska som skäl till att inte möjliggöra äggdonation inom par. RFSL instämmer i att det sociala föräldraskapet visserligen är det viktigaste för ett barn. Samtidigt vill vi påtala de många former av assisterad befruktning som syftar till att hjälpa par att få just genetiskt egna

barn. Jämför exempelvis med situationen där ett olikkönat cispar inte kan bli gravida på egen hand på grund av att mannen har en otillräcklig spermaproduktion. Här kan paret få ett barn som är genetiskt släkt med båda föräldrarna med hjälp av avancerade behandlingsmetoder där en av mannens spermier injiceras direkt in i en av kvinnans äggceller. Detta genomförs idag inom svensk sjukvård för att hjälpa dessa par att få barn med en genetisk koppling till dem båda, trots att kvinnan i dessa fall skulle kunna bli gravid genom en medicinskt enklare metod: insemination med donerad sperma. Vi anser att svensk sjukvård också ska tillmötesgå de kvinnor i samkönade relationer, liksom transmän, som önskar bli genetiska föräldrar genom att partnern bär deras genetiska barn.

RFSL vill alltså se ett tillåtande av redan befruktade ägg och samtidig donation av ägg och spermier, utan begränsning till endast strikt medicinska skäl, också när det gäller par där båda har ägg. Vid den ovan nämnda hearingen för organisationer och myndigheter rådde också i det närmaste total konsensus i denna fråga. Utredningens förslag till begränsningar är därför något förvånande.

Surrogatmödraskap i Sverige (utredningens kapitel 13)

- RFSL avstyrker utredningens förslag om att altruistiska surrogatmödraskapsöverenskommelser inte ska kunna regleras i Sverige och att hälso- och sjukvården inte ska kunna vara behjälpliga.

- RFSL tillstyrker utredningens förslag att inte kriminalisera deltagande i ett kommersiellt surrogatmödraskapsarrangemang i ett annat land.

Utredningen föreslår att altruistiskt surrogatmödraskap inte bör tillåtas som ett förfarande inom hälso- och sjukvården. RFSL håller inte med och anser att det finns möjlighet att reglera surrogatmödraskap inom ramen för den svenska lagstiftningen och sjukvården på så sätt att både barns och gravidas rättigheter tillvaratas och skyddas. När RFSL 2008 tog ställning för att arbeta för att surrogatmödraskap skulle regleras i Sverige betonade vi samtidigt också bland annat att det var av yttersta vikt att en reglering säkrade aborträtten, att den som födde barnet skulle kunna ångra sig under en viss tid efter det att barnet var fött, medan de tilltänkta föräldrarna inte skulle kunna ångra sig. RFSL anser fortfarande att en reglering av surrogatmödraskapsöverenskommelser i Sverige med bland annat dessa förutsättningar är önskvärt.

Utredningen använder bland annat den så kallade mater est-regeln i sin argumentation för varför surrogatmödraskap även fortsättningsvis ska vara oreglerat i Sverige. RFSL ställer sig frågande till detta. Mater est-regeln kan, liksom all annan lagstiftning, förändras. Den tydliga skrivningen i den nu gällande lagstiftningen om att den som föder ett barn alltid är barnets mor tillkom i samband med att äggdonationer tilläts i Sverige. Då ville lagstiftaren säkerställa att donatorn inte kunde hävda sin rätt till föräldraskap. Vid en överenskommelse om surrogatmödraskap är situationen en annan. Tanken är ofta att den som bidragit med ägget ska vara den rättsliga föräldern. Lagtexten måste kunna förändras för att omfatta också dessa situationer, även i Sverige.

RFSL anser generellt att utredningen i alltför låg utsträckning tagit till sig av de erfarenheter som gjorts av altruistiskt surrogatmödraskap i europeiska länder och av de slutsatser som dragits i den befintliga forskningen. Bland annat kan den metastudie som genomförts av en grupp nordiska forskare och som publicerades under hösten 2015 nämnas. (Söderström-Antilla med flera: ”Surrogacy: outcomes for surrogate mothers, children and the resulting families – a systematic review”, i *Human Reproduction Update*, Vol 22, No 2, sidorna 260-276.) Utredningen refererar till studien i ett par noter men har, enligt RFSL:s mening, inte tagit till sig resultaten. I denna studie konstateras i stort att den tillgängliga forskningen tycks visa på att surrogatmödraskapsöverenskommelser fungerar bra, både för den person som varit gravid, för barnet självt och för den bildade familjen som helhet. Utredningen menar att kunskapen om konsekvenser för barn som tillkommer genom surrogatmödraskap är mycket begränsad. RFSL vill påpeka att metastudien visserligen konstaterar att det inte gjorts så många studier på detta, men att de studier som gjorts inte på något sätt tyder på att det skulle gå sämre för dessa barn än andra.

Något annat som saknas helt i utredningen är ett resonemang kring konsekvenserna av att inte reglera surrogatmödraskapsöverenskommelser i Sverige. Utredningens förslag innebär ju att den nuvarande situationen bibehålls, trots medvetenhet om att barn som sedan ska leva i Sverige föds av surrogatmödrar i andra länder, eller av surrogatmödrar genom helt privata arrangemang i Sverige. RFSL anser inte att det är tillfredsställande att helt bortse från denna realitet.

RFSL vill även lyfta frågan om rätten till kroppsligt självbestämmande. Den rimliga ordningen är att människor själva får bestämma över sina kroppar, bland annat såväl vad gäller valet att avsluta en graviditet som att fullfölja den. Utredningen menar att det inte går att garantera att personer som säger sig vilja bära barn åt någon annan verkligen fattat detta beslut av fri vilja, oavsett hur en utredning och prövning av surrogatmödrar går till och oavsett regelverk. Här saknas hänvisning till evidensbaserad kunskap. Finns det någon forskning som utrett hur vanligt det skulle vara att någon genomfört ett surrogatmödraskap efter påtryckningar och att detta inte upptäckts under utredning och prövning? Det finns inte heller några resonemang i utredningen gällande likheterna med andra situationer som redan är tillåtna i Sverige: organ- och vävnadsdonation från levande givare. Här finns ju också en mycket påtaglig risk för att någon gör detta utan att egentligen vilja. Detta särskilt i situationer när någons liv kan stå på spel. Utredningen redogör inte för sitt ställningstagande om varför risken i det ena fallet motiverar att företeelsen inte ska vara möjlig, medan detsamma inte gäller i det andra fallet.

En person med livmoder som vill hjälpa en ofrivilligt barnlös ciskvinna som saknar en fungerande livmoder kan idag välja att genomgå en operation och donera sin egen livmoder till den barnlösa kvinnan. Sverige är idag världsledande inom området och man har redan ansökt om att livmoderstransplantationer ska ingå i det vanliga vårdutbudet. Här anser man inte att risken för påtryckningar skulle vara för stor för att man ska tillåta det. Situationen är dock mycket liknande den vid surrogatmödraskap. Varför det inte anses finnas så stor risk för påtryckningar vid till exempel livmoderstransplantationer, aborter eller organdonationer från levande donator, så att dessa praktiker ska upphöra, medan det däremot anses föreligga en sådan risk vid just surrogatmödraskap är svårt att

förstå. RFSL vidhåller att rätten till självbestämmande över den egna kroppen är en viktig princip, liksom en tilltro till människors kapacitet att fatta egna beslut.

Utredningen har också ett resonemang om kriminalisering av till exempel deltagande i ett kommersiellt surrogatarrangemang i något annat land. Här föreslår utredningen att detta inte bör införas. RFSL välkomnar detta och instämmer i utredningens invändningar att det skulle bryta mot kravet på dubbel straffbarhet och att Sverige med en sådan lagstiftning skulle underkänna andra staters lagstiftning på ett område där det saknas internationell samsyn. Dessutom, skriver utredningen, visar erfarenheter från bland annat Australien att kriminalisering har en begränsad avhållande effekt. Utredningen framhåller även att det kan ifrågasättas, utifrån ett barnperspektiv, om det är lämpligt att kriminalisera barnets tillkomst och straffa barnets föräldrar för det sätt som barnet kommit till på. RFSL instämmer till fullo med dessa invändningar.

Surrogatarrangemang i utlandet (utredningens kapitel 14)

- RFSL är kritiskt till att utredningen verkar se det som sin uppgift att motverka kommersiella transnationella surrogatmödraskapsarrangemang, trots att detta inte ingick i utredningen direktiv. Utredningens förslag vad gäller reglering av föräldraskap i Sverige för barn som fötts av surrogatmödrar i andra länder underlättar inte för barn att få rättslig tillgång till sina föräldrar och kan inte ses som förenliga med principen om barns bästa. Särskilt allvarligt är förslaget om en ny vägransgrund, något som ytterligare skulle försvåra situationen för barn och deras föräldrar.

- RFSL avstyrker utredningens förslag att tydligt göra skillnad på regleringen av föräldraskap baserat på förälderns kön. Att fastställande av genetiska faders föräldraskap föreslås förenklas, ser RFSL positivt på, men det är olyckligt att andra föräldrars situation inte förenklas på ett liknande sätt.

- RFSL avstyrker förslaget om en informationskampanj. Risken är överhängande att en sådan kampanj skulle leda till ytterligare stigmatisering av barn som fötts av en surrogatmor.

Mot bakgrund av resonemangen kring problemen med kriminalisering finner RFSL det anmärkningsvärt att utredningen föreslår att regleringen av vissa föräldraskap ska försvåras, samt att utredningen inte heller anser att det behövs föreslås några lagändringar för att komma tillrätta med de problem som uppstått för föräldrar och barn efter utländska surrogatmödraskapsarrangemang.

Utredningen föreslår att en ny vägransgrund ska införas i lagen om internationella faderskapsfrågor. Ett utländskt fastställande av faderskapet för en annan man än den genetiska fadern ska inte gälla i Sverige. På samma sätt föreslår utredningen att en utländsk fastställelse av moderskap inte heller bör godtas om den grundar sig på något annat än att modern burit och fött barnet. RFSL anser att det är anmärkningsvärt att utredningen på detta sätt gör skillnad på föräldrar, i huvudsak baserat på förälderns kön. Bland annat innebär utredningens förslag att barn till ensamstående genetiska mödrar, det vill säga en

person som bidragit med ägg, men inte burit och fött barnet, fortsatt ska sakna möjlighet att få en förälder fastställd i Sverige.

Eftersom utredningen gör denna skillnad på föräldrar och inte heller föreslår några förändringar vad gäller krav på samtycke vid närståendeadoption, inte heller där barn tillkommit genom ett surrogatmödraskapsarrangemang, kommer situationer fortsatt kunna uppstå där den genetiske fadern har fått sitt föräldraskap fastställt, men kan neka till exempel den genetiska modern att bli rättslig förälder genom närståendeadoption. Detta är mycket olämpligt anser RFSL och kan leda till situationer där barn inte får tillgång till båda sina tilltänkta föräldrar.

Dessa förslag drabbar barnen och deras familjer, då nyfödda barn till svenska föräldrar kommer att kunna ställas utan vårdnadshavare. Barn till utländska föräldrar som flyttar till Sverige kommer att hamna i en rättsosäker situation och riskera att förlora sina föräldrar, eftersom svenska myndigheter föreslås kunna begära en prövning i tingsrätt av ett utländskt avgörande. Detta skulle också kunna drabba familjer som redan bor i Sverige med sina barn, oavsett föräldrarnas medborgarskap. Att förslagen skapar en mycket osäker situation för redan existerande såväl som blivande familjer är uppenbart. RFSL anser att detta inte på något sätt kan anses vara förenligt med principen om barns bästa eller med barnkonventionen.

Barnkonventionens sjunde artikel säger att nationell lagstiftning och åtaganden ska säkerställa barnets rätt till medborgarskap, namn och ursprung. Dessutom förtydligas att ”konventionsstaterna ska säkerställa genomförandet av dessa rättigheter i enlighet med sin nationella lagstiftning och sina åtaganden enligt tillämpliga internationella instrument på detta område, särskilt i de fall då barnet annars skulle vara statslöst”. Detta innebär att Sverige aktivt bör motarbeta att situationer riskerar att uppkomma där barn blir statslösa.

RFSL är mycket medvetna om att det förekommer surrogatmödraskapsarrangemang där kvinnors och barns rättigheter inte respekteras. Detta är oacceptabelt och RFSL skulle gärna se att Sverige tog ansvar för att motverka detta genom internationella regleringar. Lösningen på allvarliga situationer i andra länder där kvinnors rättigheter kränks är dock inte att Sverige kränker barns rättigheter i Sverige.

RFSL är kritiska till den föreslagna informationskampanjen om svårigheter med att få barn genom surrogatmödraskapsöverenskommelser i andra länder. Det är inte sannolikt att detta kommer att leda till att färre barn föds. Det är inte olagligt att göra den typen av överenskommelser i Sverige och i flera länder i världen finns fler möjligheter än här. Barnen kommer alltså att fortsätta vara önskade och fler familjer som avser att bo i Sverige med sina barn kommer att bildas. Dessa barn ska inte utsättas för kampanjer som riskerar att skuldbelägga deras föräldrar och skapa ökad stigmatisering.

Föräldraskapet vid assisterad befruktning i egen regi eller i utlandet (utredningens kapitel 15)

- RFSL tillstyrker utredningens förslag att föräldraskap för en kvinna ska kunna fastställas genom bekräftelse också när barnet hennes partner fött tillkommit på en utländsk klinik.

- RFSL avstyrker förslagen om att begränsa denna möjlighet till endast godkända kliniker och till situationer då donatorer som kan bli kända för barnet har använts. Det ligger i barnets intresse att få rättslig tillgång till båda sina föräldrar så snabbt som möjligt. Detta gäller också om till exempel anonym donator använts eller barnet tillkommit ”i egen regi”.

- RFSL önskar att en utredning om könsneutral föräldraskapspresumtion snarast tillsätts.

Utredningen redogör inledningsvis för sitt uppdrag och dess begränsningar. Uppdraget har inte omfattat att utreda om en könsneutral föräldraskapspresumtion ska införas, utan endast om föräldraskapet för en kvinna som inte fött barnet ska kunna fastställas (utan adoption) också om barnet tillkommit i egen regi eller utomlands. Detta skulle i så fall likställa fastställandet med vad som gäller för män i motsvarande situation.

Utredningen konstaterar också att två tidigare utredningar (*Barn i homosexuella familjer* - SOU 201:10 och *Föräldraskap vid assisterad befruktning* - SOU 2007:3) båda tidigare har föreslagit att en könsneutral föräldraskapspresumtion ska införas utan att detta har lett till lagstiftning.

Utredningen präglas generellt av en vilja att likställa regleringarna för olikkönade och samkönade par. Även om denna princip naturligtvis är god lede den i kapitlet om behandlingar med enbart donerade könsceller till, enligt RFSL:s uppfattning, olyckliga förslag. I detta kapitel leder tankesättet till att utredningen föreslår att en ordning som gällt sedan 1985, där samtycke kan utgöra grund för faderskap oavsett var en insemination har ägt rum, nu föreslås tas bort. Samtycke ska inte längre kunna utgöra grund vid heminseminationer och för att samtycke ska kunna utgöra grund för faderskap vid behandlingar inom utländsk sjukvård ska det krävas att kliniken varit ”behörig” och att barnet i vuxen ålder ska kunna få uppgifter om donatorns identitet. Detta förslag föreslås gälla också för fastställande av föräldraskap för kvinnor, enligt 1 kapitlet 9 paragrafen i föräldraskapsbalken. Utredningen föreslår alltså inte att fastställande av föräldraskap för den kvinna som inte burit barnet ska kunna ske vid heminsemination, det som ofta kallas ”i egen regi”. Utredningen föreslår dock inte heller att det ensidiga bruket av faderskapspresumtion ska tas bort, vilket leder till att någon likabehandling mellan olikkönade och samkönade par i praktiken inte uppnås.

Motiveringarna till förslagen är tre: förutom viljan att likställa regleringarna för samkönade och olikkönade par anser utredningen också att en assisterad befruktning med donerade könsceller är oförenlig med barnets bästa om barnet inte kan få information om donatorns identitet och därför bör dessa motverkas av samhället. Utredningen menar

också att ”rimliga möjligheter till insyn och kontroll” för samhället måste finnas om fastställande av föräldraskap ska baseras på samtycke. Det är genomgående tydligt att utredningen har uppfattningen att det är möjligt att genom lagstiftning uppnå ”handlingsdirigerande” effekter (s 576). Människor kommer att upphöra att göra val som är ofördelaktiga rent lagstiftningsmässigt, tror utredningen. RFSL har tvärtom erfarenheten att människor fortsätter att göra olika val, inte minst när det gäller föräldraskap, eftersom valen baseras på en mängd olika överväganden, inte bara vad som är mest fördelaktigt rent juridiskt.

Utredningen föreslår att möjligheten att fastställa det rättsliga föräldraskapet genom en bekräftelse utvidgas till att även omfatta de barn som tillkommit via assisterad befruktning i utlandet. Utredningen presenterar dock ett antal förbehåll. Partnern ska ha samtyckt till behandlingen, den ska ha utförts vid en behörig sjukvårdsinrättning och barnet ska ha rätt till kunskap om donatorns identitet. Annars ska fortsatt närståendeadoption krävas.

RFSL menar att det är tydligt att utredningen uppvisar en begränsad förståelse för vad som kan anses vara barnets bästa. Barnets bästa är inte begränsat till att försäkras möjlighet till kännedom om sitt genetiska ursprung. Utredningen har ju också tidigare understrukt att det är det sociala föräldraskapet som är det viktigaste, inte det genetiska - då i en argumentation om varför till exempel kvinnliga samkönade par inte kan få donera ägg till varandra.

RFSL menar att barnet har ett intresse av att skyndsamt få sina rättsliga föräldrar fastställda, oavsett vilka val föräldrarna gjort inför dess tillblivelse och att ta hänsyn till detta i allra högsta grad får betraktas som ”barnets bästa”. Med nuvarande lagstiftning uppstår tyvärr regelbundet situationer, till följd av konflikter mellan föräldrar i familjer där närståendeadoptioner ännu inte har kunnat genomföras, där den mamma som inte fött barnet antingen undanhålls från barnet eller själv drar sig undan sina förpliktelser som förälder. Det är rimligtvis inte i barnets intresse att fråntas kontakten med sin ena förälder helt.

RFSL har länge förordat en könsneutral föräldraskapspresumtion, som skulle skapa trygga rättsliga förhållanden också för barn vars mammor är gifta. Även för barn till samkönade sambor behövs dock ett förändrat regelverk. Idag saknas helt möjligheten för sambor av samma kön att dela rättsligt föräldraskap om graviditeten tillkommit utanför den svenska sjukvården. Sambor kan visserligen gifta sig och därefter genomföra en närståendeadoption, men om paret inte gifter sig så kommer barnet att sakna rättsligt band till den icke-biologiska mamman. För olikkönade sambor är lagstiftningen idag annorlunda utformad. Om barnet tillkommit genom assisterad befruktning så räcker det att paret bekräftar att mannen samtyckt till behandlingen för att han ska fastställas som far. Någon adoption behövs alltså inte. Detta gäller oavsett om befruktningen ägt rum inom eller utanför svensk sjukvård och oavsett om mannens egna spermier använts eller inte. På motsvarande vis skulle en lagändring kunna genomföras för att ge kvinnliga sambor möjlighet att bekräfta sitt föräldraskap, oavsett var och hur den assisterade befruktningen ägt rum.

Om denna utrednings förslag skulle komma att införas i lagen så skulle således barn till kvinnliga sambor ha en fortsatt otrygg situation i de fall föräldrarna heminseminerat eller valt anonym donator vid utländsk klinik. För olikkönade sambopar skulle utredningens förslag

till och med ge en ökad otrygghet, då möjligheten till fastställande av faderskap skulle försämrats. RFSL anser att lagstiftaren istället för dessa förslag bör skapa en rättsordning där barnets rättsliga föräldraskap tryggas oavsett vilka val föräldrarna gjort inför tillblivelsen.

Föräldraskapet vid ändrad könstillhörighet (utredningens kapitel 16)

- **RFSL tillstyrker förslaget om att föräldraskap ska betecknas och registreras på ett sätt som speglar föräldrarnas rättsliga könstillhörighet.**
- **RFSL tillstyrker, när det gäller transpersoner, förslaget om att föräldrarna ska ha samma rättigheter, förmåner och skyldigheter som de hade haft om de fått barn innan de ändrat könstillhörighet. RFSL avstyrker att detta också ska gälla alla intersexpersoner.**
- **RFSL avstyrker förslaget om att faderskaps-/moderskapspresumtion inte ska gälla när någon av föräldrarna har bytt juridiskt kön.**
- **RFSL avstyrker förslaget att reglera föräldraskap för personer som bytt juridiskt kön i separata paragrafer.**
- **RFSL önskar på sikt att en ny utredning tillsätts med uppgift att göra en större översyn av föräldraskapet och bland annat utreda hur denna kan bli könsneutral.**

RFSL uppskattar att utredningen gör en genomgång av bland annat domar från Europadomstolen och andra relevanta dokument, bland annat Yogyakartaprinciperna, som en bakgrund till de framlagda förslagen. RFSL ser också mycket positivt på att bland annat en av utredningens sekreterare vid ett tillfälle under utredningens arbete träffade RFSL:s representanter för ett samtal om just den här aspekten i utredningen. Detta nämns också i bakgrundstexten till förslagen, liksom de båda rättsfall i dessa frågor som drivits av RFSL med hjälp av juristen Kerstin Burman. Vi anser ändå inte att utredningens förslag når riktigt hela vägen fram.

Utredningen föreslår att föräldraskapet ska betecknas och registreras på ett sätt som speglar föräldrarnas rättsliga könstillhörighet. RFSL välkomnar detta förslag. Utredningen föreslår också att föräldrarna ska ha samma rättigheter, förmåner och skyldigheter som de hade haft om de fått barn innan de ändrat könstillhörighet. RFSL välkomnar detta förslag när det gäller transpersoner, men motsätter sig förslaget vad gäller vissa intersexpersoner. Vi anser att en persons fysiologiska förutsättningar till föräldraskap ska vara avgörande för vilka rättsregler som gäller. Utredningens förslag utgår ifrån att en persons tidigare könstillhörighet överensstämmer med de fysiologiska förutsättningarna för föräldraskap som traditionellt förknippas med det tidigare könet, det vill säga att kvinna-till-man har livmoder och man-till-kvinna har spermier. Detta gäller inte alltid för intersexpersoner. En intersexperson som har livmoder men som har betecknats som pojke/man kan ändra könstillhörighet till kvinna enligt 2 §. Utredningens förslag innebär att en sådan person som föder barn ska omfattas av regler enligt tidigare könstillhörighet, alltså som om hon vore man.

Utredningens förslag utgår även ifrån att en persons transbakgrund är känd för berörda myndigheter. Skatteverket har uppgifter om att en persons personnummer har ändrats efter ändrad könstillhörighet. Andra myndigheter kan få information om att ett personnummer har ändrats men inte av vilken anledning. Vid en vanlig sökning i folkbokföringsregistret framgår enbart det nuvarande personnumret (SOU 2014:91 s. 167f). Skatteverket har alltså möjlighet att se till att en transman som är gift med en ciskvinna som föder barn inte omfattas av faderskapspresumtion. Däremot framgår inte detta alltid för personer som ändrat könstillhörighet i utlandet. Det är inte heller givet att en socialnämnd har information om en persons transbakgrund. Det innebär att myndigheten kan komma att godkänna faderskapspresumtion för en transman trots att denne inte uppfyller villkoren i utredningens förslag till 12 § 1 st. 1 men. Det är inte heller givet att sådan information är tillgänglig för domstol i samband med fastställande av faderskap genom dom. Det innebär att en transman vars ägg har gett upphov till ett barn kan komma att ses som ett barns genetiska fader. I samtliga dessa fall kan faderskap hävas om uppgift om faderns transbakgrund framkommer. Detta innebär en rättsligt osäker situation för samtliga inblandade och är inte förenligt med barnets bästa. Vi anser att dessa frågor behöver utredas ytterligare.

Vi motsätter oss utredningens förslag att en gift partner inte ska omfattas av faderskapspresumtion, eller det som ibland betecknas som moderskapspresumtion, det vill säga då en juridisk kvinna automatiskt blir rättslig förälder till det barn som hennes partner föder, då någon av föräldrarna har ändrat juridisk könstillhörighet. Vi anser att alla personer som kan ge upphov till spermier måste kunna omfattas av faderskapspresumtion, vilket för en transkvinna skulle innebära moderskapspresumtion. Det gäller framförallt tre situationer: 1) en transman föder barn och är gift med en cisman, 2) en ciskvinna föder barn och är gift med en transkvinna samt 3) en transman föder barn och är gift med en transkvinna. Alla tre situationerna innebär samma förutsättningar som när en ciskvinna föder barn och är gift med en cisman: den som föder barnet är gift med den som troligtvis har bidragit med spermier. Utredningen har inte framfört några bärande argument emot att faderskapspresumtion eller moderskapspresumtion inte ska gälla i dessa tre situationer. Skulle en presumtion visa sig felaktig för en förälder som ändrat könstillhörighet kan presumtionen hävas på samma sätt som för cispersoner. Likabehandlingsprincipen innebär att lika regler ska gälla i jämförbara situationer. Utredningens förslag är således ett steg i fel riktning när det gäller likabehandling för alla gifta föräldrar och utgör enligt RFSL:s mening diskriminering på grund av könsidentitet.

På sikt anser RFSL också, som nämnts ovan, att det bör införas en könsneutral föräldraskapspresumtion som gäller alla gifta föräldrar, oavsett hur barnet tillkommit och oavsett föräldrarnas kön.

Vi motsätter oss även utredningens förslag att tillämpa separata paragrafer när en person har ändrat könstillhörighet. Den föreslagna lagstiftningen är orimligt komplicerad och svåröverskådlig. Fastställande av föräldraskap är lagregler som är avgörande för enskilda människors familjeliv och lagstiftningen behöver kunna vara förståelig även utan juridisk skolning. De föreslagna 10-13 §§ ska gälla istället för befintliga regler men hänvisar samtidigt till stor del till 4-9 §§. Lagstiftningstekniken följer dessutom olika logik för olika situationer.

För den som föder ett barn utgår 11 § från de fysiologiska förutsättningarna till föräldraskap medan för en andra förälder utgår 11-12 §§ från den juridiska könstillhörigheten. Vi anser att lagregler som berör personer som har ändrat juridisk könstillhörighet i så stor utsträckning som möjligt ska regleras i redan befintliga paragrafer. Nya paragrafer skulle kanske kunna behövas för att beskriva hur befintliga paragrafer ska tolkas för personer som ändrat könstillhörighet.

Vi vill också uppmärksamma att utredningens förslag innebär att en persons transbakgrund fortsättningsvis kan komma att röjas, trots att utredningen uppenbarligen haft ambitionen att undvika detta. Enligt förslaget kommer ett barn i vissa fall kunna få två fäder eller två mödrar, till exempel när en transman föder barn och spermier kommer från en cisman. För två föräldrar som är cispersoner är folkbokföring av en sådan kombination inte möjligt. När två ciskvinnor får barn genom spermiedonation kommer den ena kvinnan att betecknas som förälder, eller som adoptivmoder om spermiedonationen skett utomlands eller genom heminsemination. När två cismän får barn genom surrogatmödraskap kommer alltid en av dem att betecknas som adoptivfader. Ett barn med två fäder eller två mödrar röjer därmed att minst någon av föräldrarna har transbakgrund. Detta problem kan lösas genom en könsneutral föräldraskapslagstiftning där alla betecknas som föräldrar i folkbokföringen.

Utredningen klargör att den inte har i uppdrag att göra en fullständig översyn av den föräldraskapsrättsliga regleringen eller begrepp. RFSL:s uppfattning är att en sådan översyn behövs. Det finns dock fortfarande ett par mindre frågor som borde kunna lösas ut innan en stor utredning tillsätts, bland annat den om den könsneutrala föräldraskapspresumtionen. Efter detta borde dock en mer genomgripande utredning genomföras. I och med den skrivelse som Skatteverket presenterade den 31 maj i år, efter det att denna utredning presenterat sitt betänkande, har några av frågorna fått sitt svar, medan andra ännu återstår att lösa för lagstiftaren, bland annat den om en mer generell tillämpning av ”förälder” som beteckning på människor som har barn. Med Skatteverkets och utredningens förslag används denna beteckning nu endast för juridiska ciskvinnor som är gifta med en person som fött barnet de är föräldrar till, medan en juridisk kvinna med transbakgrund som bidragit med spermier till barnet som de är föräldrar till också får beteckningen ”mor”. (Se bland annat resonemanget ovan.) Det är uppenbart att den sortens särregleringar måste åtgärdas.

En ny utredning bör tillsättas skyndsamt för att bland annat utreda hur föräldraskapslagstiftningen kan göras könsneutral och lagstiftningen bli överskådlig och förutsägbar för alla barn oavsett deras föräldrars könsidentitet eller sexuella läggning.

Frida Sandegård
Förbundsordförande RFSL

Ulrika Westerlund
F.d. förbundsordförande RFSL